

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مجموعه آثار (۹)

مهندس مهدی بازرگان

مباحث ایدئولوژیک

بنیاد فرهنگی مهندس مهدی بازرگان

بازرگان، مهدی، ۱۲۸۶-۱۳۷۳ .
مباحث ایدئولوژیک / مهدی بازرگان ؛ [تهیه و تنظیم] بنیاد فرهنگی مهندس
مهدی بازرگان. - تهران : انتشار، ۱۳۷۹ .
۴۸۰ ص. (مجموعه آثار ؛ ۹).
ISBN 964-325-042-3 (دوره) ISBN 964-325-041-5 (Vol. 9)
فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه: ص. [۴۳۹]؛ همچنین به صورت زیرنویس.
چاپ دوم : ۱۳۷۹ .
۱. اسلام- مقاله‌ها و خطابه‌ها. ۲. تعلیمات دینی- مقاله‌ها و خطابه‌ها.
الف. بنیاد فرهنگی مهندس مهدی بازرگان. ب. عنوان. ج. نماز. د. دل و دماغ.
ه. یادداشتی از سفر حج. و. آموزش تعلیم دینی. ز. تربیت و تعلیم دینی.
ح. خانه مردم. ط. علی و اسلام. ی. درس دینداری. ک. دعا. ل. نیک‌نیزی.
۲۹۷/۰۸ BP ۱۰ / ۵ / م ۲
۱۴۵۹۳-۷۸ م کتابخانه ملی ایران

شابک : ۳-۰۴۲-۰۳۲۵-۹۶۴ (دوره)

شابک ۵-۰۴۱-۰۳۲۵-۹۶۴ (جلد ۹)

مباحث ایدئولوژیک

مجموعه آثار شماره ۹

تألیف : مهندس مهدی بازرگان

ناشر : شرکت سهامی انتشار

چاپ دوم : ۱۳۷۹

چاپخانه حیدری - ۱۰۰۰ نسخه

مراسم جشن عید فطر انجمن اسلامی دانشجویان دانشگاه تهران، در گلشهر کرج - سال ۱۳۳۷
(مرحوم آیت الله طالقانی، مرحوم مهندس بازرگان، شهید استاد مطهری)

فهرست مطالب

۷.....	فهرست تفصیلی مطالب.....
۱۳.....	پیشگفتار بنیاد فرهنگی مهندس مهدی بازرگان.....
۱۷.....	نماز.....
۳۹.....	دل و دماغ.....
۶۱.....	یادداشتی از سفر حج.....
۷۵.....	آموزش تعالیم دینی.....
۹۷.....	تربیت و تعلیم دینی.....
۱۹۱.....	خانه مردم.....
۲۲۹.....	علی و اسلام.....
۲۴۱.....	درس دینداری.....
۳۴۳.....	دعا.....
۴۰۳.....	نیک‌نیازی.....
۴۳۹.....	فهرست آیات.....
۴۵۱.....	فهرست احادیث و دعاها.....
۴۵۷.....	نمایه فارسی.....
۴۷۹.....	نمایه انگلیسی و فرانسه.....

فهرست تفصیلی مطالب

صفحه	عنوان
	نماز
۱۹.....	آغاز مطلب.....
۲۰.....	شرایط نماز.....
۲۱.....	وقت نماز.....
۲۱.....	نیت ، قصد قربت.....
۲۱.....	مال حلال و کار با شرافت.....
۲۲.....	پاکیزگی و بهداشت.....
۲۳.....	غسل.....
۲۳.....	وضو.....
۲۴.....	تیمم.....
۲۴.....	قبله.....
۲۵.....	طمأنینه.....
۲۶.....	انجام نماز.....
۲۶.....	اذان و اقامه.....
۲۸.....	در پناه پروردگار.....
۲۹.....	آیین گشایش نماز ، تکبیرة الاحرام.....
۳۰.....	حمد و سوره.....
۳۲.....	رکوع.....

۳۳ سجود
۳۳ قنوت
۳۴ تشهد
۳۶ تسیحات اربعه
۳۶ تکبیر مستحب
۳۶ سلام

دل و دماغ

۴۱ آغاز مطلب
----	-----------------

یادداشتی از سفر حج

۶۳ در مسجد رسول الله
۶۵ الله اکبر!
۶۵ مسجد رسول الله!
۶۶ سبحان الله!
۶۹ تعرف الاشیاء باضدادها

آموزش تعالیم دینی

۷۷ آغاز مطلب
----	-----------------

تربیت و تعلیم دینی

۹۹ مقدمه
۱۰۳ طرح برنامه تعلیمات دینی ابتدایی
۱۰۳ سال اول
۱۰۴ سال دوم
۱۰۵ سال سوم
۱۰۸ سال چهارم
۱۱۳ سال پنجم
۱۱۹ سال ششم
۱۲۵ برنامه کلاس چهارم دبستان

۹	فهرست تفصیلی مطالب
۱۲۵	درس اول، نتیجه کار و حاصل زحمات
۱۲۷	درس دوم، گوسفندهای لار
۱۲۹	درس سوم، احمد برای خواهر خود شیرینی می خرد
۱۳۱	درس چهارم، فرستاده‌های خدا
۱۳۳	درس پنجم، خداشناسی حضرت ابراهیم(ع)
۱۳۵	درس ششم، درود بر محمد(ص) و بر خاندان او باد
۱۳۷	درس هفتم، خدیجه(س) و علی(ع)
۱۳۹	درس هشتم، از مکه تا مدینه
۱۴۱	درس نهم، خداپرستان
۱۴۳	درس دهم، خواب جمشید
۱۴۵	درس یازدهم، خدای جمشید
۱۴۷	درس دوازدهم، پرستش برای چه؟
۱۴۹	درس سیزدهم، مأمور اجرا
۱۵۱	درس چهاردهم، گردش عید
۱۵۳	درس پانزدهم، بهشت و جهنم
۱۵۷	درس شانزدهم، پیغمبر راستگو بود
۱۵۹	درس هفدهم، گفته‌های پیغمبر
۱۶۱	درس هجدهم، نیکوکاری یا کلید بهشت
۱۶۳	درس نوزدهم، چند آیه از سوره کهف
۱۶۷	درس بیستم، بهره مال
۱۶۹	درس بیست و یکم، بنی آدم اعضای یکدیگرند
۱۷۱	درس بیست و دوم، عاشورا
۱۷۳	درس بیست و سوم، پیشوایان
۱۷۷	درس بیست و چهارم، بقال کم فروش و صراف تنزیل خوار
۱۷۹	درس بیست و پنجم، عدالت
۱۸۱	درس بیست و ششم، علی سرباز وظیفه
۱۸۳	درس بیست و هفتم، حاجی عبدالله
۱۸۵	درس بیست و هشتم، آدم حسود

۱۸۷..... درس بیست و نهم، عیادت پیغمبر از یهودی

۱۸۹..... درس سی ام، اولین موقوفه

خانه مردم

۱۹۳..... آغاز مطلب

۱۹۳..... کنجکاو ی

۱۹۵..... هم فال و هم تماشا

۱۹۷..... بالاترین منفعت ها

۱۹۹..... صلح جوایی قرآن در سیر تحولی آن

۲۰۲..... مردم

۲۰۵..... اتحاد مثلث

۲۰۷..... پرچم وحدت

۲۰۸..... اختلافات عقیدتی و جنگ ها

۲۱۱..... دور زدن اختلاف

۲۱۴..... دستگیره برای ذهن ها و دل ها

۲۱۶..... برای مردم

۲۱۸..... انتقال مأموریت

۲۲۱..... مقتضی موجود و مانع ... نیز موجود

۲۲۴..... استیفای حقوق موروثی

۲۲۴..... سلاح صلح

علی و اسلام

۲۳۱..... آغاز مطلب

درس دینداری

۲۴۳..... مقدمه

۲۴۹..... ۱- احتیاج به دین

۲۵۷..... ۲- انتخاب معشوق و معبود

۲۵۷..... شرایط اصلی پرستش

۱۱	فهرست تفصیلی مطالب
۲۶۰	معشوق‌ها و معبودهای بشر.....
۲۶۱	دسته‌بندی پرستش‌ها.....
۲۶۳	جدول پرستش.....
۲۶۴	مطالعه و مقایسه.....
۲۷۱	۳- دینداری.....
۲۷۲	مقایسه به لحاظ ماهیت و نوع تعلیمات و عبادات.....
۲۷۳	مقایسه به لحاظ سیر تاریخی و تحوّل بعدی.....
۲۷۶	نتیجه.....
۲۷۷	۴- پیغمبران چه کسانی بودند و چه کردند؟.....
۲۷۸	تاحدودی که معلوم و مقبول است.....
۲۸۲	نتیجه‌گیری.....
۲۸۷	۵- پیغمبران چه گفتند.....
۲۸۷	۱- پرستش خدا.....
۲۸۸	۲- آخرت.....
۲۸۸	۳- مسؤولیت در برابر خود و خلق.....
۲۹۵	۶- بحث در توحید.....
۲۹۵	بدهت و قدمت مطلب.....
۲۹۸	دلایل منکرین خدا و مخالفین ادیان.....
۲۹۹	الف - (۱) فرار از قید و وظیفه و فشار تمایلات نفسانی.....
۳۰۱	الف - (۲) احساس عقب‌افتادگی در دنیای جدید و... ..
۳۰۴	الف - (۳) مشاهدات نامطلوب و آزمایش‌های خلاف از روحانیت.....
۳۰۵	ب - (۱) نامحسوس بودن خدا و نامأنوس بودن اندیشه‌ها.....
۳۱۳	ب - (۲) موضوعات مشکل و شبهه‌آور ادیان و... ..
۳۱۶	ب - (۳) توجه و تحیر در برابر پیش‌آمدها و... ..
۳۱۹	ب - (۴) پیدایش مکتب‌های رقیب برای جواب‌گویی به مسایل تازه.....
۳۲۱	۷- بحث در آخرت.....
۳۲۳	عدم اطلاع از چیزی دلیل بر محال بودن و عدم آن نمی‌شود.....
۳۲۵	خبر از پیغمبران.....

- ۳۲۶..... اثبات قیامت
- ۳۲۷..... ۱- تولیدمثل انسان و سایر موجودات زنده
- ۳۲۹..... ۲- خواب و بیداری‌های طبیعت
- ۳۳۰..... ۳- ثبات و بقای طبیعت
- ۳۳۱..... ۴- نمونه‌های فراوان زنده ماندن و یا زنده شدن مرده‌ها در دنیا
- ۳۳۳..... ۵- امکان قیامت و بهشت و جهنم
- ۳۳۵..... ۸- عبادات یا عمل صالح
- ۳۳۸..... تقسیم‌بندی احکام
- ۳۴۰..... آثار خارجی و داخلی عبادات

دعا

- ۳۴۵..... آغاز مطلب
- ۳۴۸..... اشکال دعا
- ۳۵۱..... فوائد فرعی دعا
- ۳۵۴..... دعا‌های ما
- ۳۵۶..... قرآن چه می‌گوید؟
- ۳۵۸..... اجابت دعا
- ۳۶۰..... دعا در قرآن
- ۳۶۶..... استمداد از اهل بیت
- ۳۶۷..... دعا‌های اصیل
- ۳۷۸..... اثر بخشی و منظور از دعا

نیکنیازی

- ۴۰۵..... آغاز مطلب
- ۴۰۷..... شواهد مثال فراوان است
- ۴۱۲..... نقش نیکنیازی در اخلاق و دینداری
- ۴۲۳..... آیا نیکنیازی کفایت کار ما را می‌کند؟

بسمه تعالی

پیش‌گفتار

مجموعه‌ای که تقدیم خوانندگان گرامی می‌گردد، گزینش و ترکیبی است از ده مقاله در مباحث ایدئولوژیک با سالیان متفاوت در تاریخ نگارش، اولین مقاله (نماز) که از قدیمی‌ترین نوشته‌های به دست آمده از مهندس بازرگان محسوب می‌گردد، متعلق به ایام جوانی ایشان (حوالی سال ۱۳۱۵ و حدود سی سالگی) می‌باشد که احساس مسئولیت و دغدغه فکری یک جوان تحصیلکرده تازه از فرنگ برگشته را نسبت به دین و ایمان نوباوگان میهن نشان می‌دهد. در آن روزگار فرنگستان، کفرستان به شمار می‌رفت و کمتر کسی باور می‌کرد پس از هفت سال اقامت در پاریس بتوان دیندار و نمازخوان باقی ماند. اتفاقاً کتاب‌های «مذهب در اروپا»^۱ و «مطهرات در اسلام»^۲، که در همین سال‌ها توسط مؤلف نوشته شده، ناظر به همین تصورات و برای دفع همین توهمات بوده است.

سال‌های پس از ۱۳۲۰، به دنبال جنگ جهانی دوم و خروج رضاشاه، آزادی موقت پس از استبداد خشن، بستر و زمینه‌ای شد برای انعقاد نطفه نوگرایی دینی در ایران. انجمن‌های اسلامی دانشجویان که از اولین تشکل‌های حرکت نواندیشی اسلامی و جریان اسلام دانشگاهی (مستقل از جریان اسلام سنتی حوزه) محسوب می‌گردد، محصول و میوه گام‌های نخستین همین دوره است. دانش‌آموختگان این

۱. کتاب «مذهب در اروپا»، اولین اثر مندرج در «مجموعه آثار (۸)» به نام «مباحث علمی، اجتماعی، اسلامی» می‌باشد که توسط شرکت سهامی انتشار چاپ و منتشر شده است.

۲. کتاب «مطهرات در اسلام» اولین اثر مندرج در «مجموعه آثار (۷)» به نام «مباحث علمی، اسلامی» می‌باشد که توسط شرکت سهامی انتشار چاپ و منتشر خواهد شد.

نسل پس از خاتمه تحصیل، به تدریج انجمن‌های اسلامی مهندسين، پزشکان و معلمین را پایه‌گذاری کردند که از ارکان نوگرانی دینی در ایران به شمار می‌روند. بیشترین مقالات این مجموعه متن تدوین شده و تفصیل یافته سخنرانی‌هایی است که مهندس بازرگان در انجمن اسلامی دانشجویان در اعیاد مذهبی ایراد نموده و ابتدا در نشریاتی همچون: فروغ علم، پیکار اندیشه، مجموعه حکمت و... که به نوعی ارکان فکری و ایدئولوژیک اسلام دانشگاهی یا نوگرانی دینی محسوب می‌شد، درج گشته و سپس توسط «شرکت سهامی انتشار» به صورت مستقل یا همراه مقالاتی دیگر در سطح وسیع و چندین بار چاپ، منتشر شده است.

شرکت سهامی انتشار به عنوان ناشر و توزیع کننده این آثار، نخستین نهاد انتشاراتی نوگرا در این دوران محسوب می‌شود که نقش عمده‌ای را در فرهنگ‌سازی و تربیت کادر برای حرکت نوین اسلامی ایفا نموده است. در شرایطی که مؤسسات انتشاراتی به صورت فردی و عمدتاً برای سودآوری و چاپ کتابهای پرخریدار تأسیس می‌شد، پایه‌گذاری چنین مرکز فرهنگی با مشارکت حدود ۲۵۰ سهامدار که به جای منافع مادی به مصالح اجتماعی و اعتقادی چشم دوخته بودند، بسیار پربرکت و زمینه‌ای برای تمرین کار دسته‌جمعی و همکاری‌های فرهنگی گسترده به شمار می‌رفت. تا سالیانی دراز هیئت تحریریه این شرکت: احمد راد، مهندس بازرگان، آیت‌الله مرتضی مطهری، احمد آرام، دکتر کاظم یزدی، ... طراح و برنامه‌ریز بسیاری از خطوط فرهنگی در جامعه بودند و نبض تب و تاب‌های جریان روشنفکری دینی را به دست داشتند.

برخی از مقالات این مجموعه، همچون: «آموزش تعالیم دینی» و «برنامه تربیت و تعلیم دینی» که برای نخستین بار به چاپ می‌رسد، نمونه‌ای از تلاش‌های نویسنده برای گسترش تعلیمات روشنگرانه دینی در سطح مدارس و رسمی کردن و به تصویب رساندن این آموزش‌ها در سطح کلان کشوری می‌باشد. همچنین مقاله «درس دینداری» تقریرات و تدریس ایشان در «دانشسرای تربیت معلم تعلیمات دینی» است که تحت سرپرستی آقای دکتر یدالله سبحانی اداره می‌شد. ایشان که تجربه گرانبهایی از دوران معاونت وزارت فرهنگ داشتند، این مرکز را مبتکرانه پایه‌گذاری کردند. این دانشسرا پس از چند دوره کار پرثمر و تربیت نسلی از معلمین متعهد و اندیشمند در امور دینی متأسفانه تعطیل گردید.

دو مقاله آخر (دعا و نیک‌نیزی) محصول زندان سال‌های ۱۳۴۱ تا ۱۳۴۶ است که به صورت سخنرانی ایراد و سپس تدوین، تنظیم و آماده چاپ شده است. در آن دوران خوشبختانه در داخل زندان تا این حد آزادی وجود داشت.

در هر حال مقالات این مجموعه تا حدودی سیر تحول فکری نویسنده را که متأثر از جریانات فکری روزگار و تأثیر گذار بر روند نوگرایی دینی بوده است، در ربع قرن پس از تبعید رضاشاه که دوران تدارک و تربیت اولیه جریان اسلام دانشگاهی بوده است، نشان می‌دهد. این جریان با اختلاف زمانی حدود بیست سال پس از جریان مارکسیستی و ناسیونالیستی در ایران بوجود آمده است.

از خداوند عزیز و حکیم برای پیشگامان نواندیشی اسلامی مغفرت و رحمت و برای حاملان این امانت در این دوران اراده و همت و عشق و ایمان آرزو می‌نماید.

«... رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَ لِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ
وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ»^۱

بنیاد فرهنگی مهندس مهدی بازرگان

۱. حشر (۵۹) / ۱۰: ... پروردگارا ما را و برادرانمان را که در ایمان بر ما پیشی گرفتند ببخش و در دل‌های ما نسبت به مؤمنین کینه‌ای قرار مده که تو بسیار رئوف و مهربانی.

